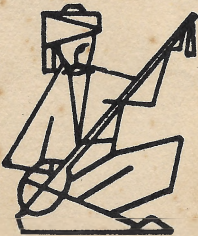

ROBERT KOLEJ TÜRK FOLKLOR KULÜBÜ

FOLKLORA DOĞRU

AYLIK DERGI

Sayı : 2

Yıl : 1

Kasım 1969

TÜRK HALK MÜZİĞİ ÇALGI ALETLERİ ÇEŞİTLERİ VE BÜNYELERİ

Şenel ÖNALDI

Türk halk müziğinde çeşitli çalgı aletleri kullanılmaktadır. Bunların bazıları telli, bazıları ise nefesli aletlerdir. Ayrıca telli çalgı aletleri kendi aralarında yayla çalınan ve mızrapla çalınan tiplere ayrılırlar. Mızrapla çalınanların başında *saz* gelir. Yaylı grupta Karadeniz Bölgesine özge olan *kemençe* ile Güney ve Güneybatı kesimlerinde kullanılan *kabak kemanesi* bulunur. Bundan başka, Çerkezlerin çaldıkları *armonikayı* da halk sazları içine alabiliriz. Gene Doğu illerimizde daha ziyade Kafkas Türklerinin çaldıkları telli sazlardan «*tar*» da bir halk sazıdır. Nefesli aletlerimiz ise: *Gırnata*, *zurna*, *kaval*, *tulum* ve *mey* adlarıyla yurdun değişik yönlerinde çalınanlardır. Bütün bu çalgı aletlerine eşlik edebilen ve el yardımı ya da tokmak gibi araçlarla çalınan, *davul*, *dümbelek*, *kaşık*, *zilli maşa*, *tef* ve *zil* de halk sazlarımız arasında önemli yer işgal eder.

Yazımızda; halk müziğinde kullanılan aletlerimizin teker teker yapı ve özelliklerini incelemeye çalışacağız. Önce telli sazlardan sazı ele alalım:

Saz: Genişçe bir tekne - gövde - ve bu tekneye sabitleştirilmiş saptan meydana getirilmiştir. Gövde üzerinde tellere desteklik görevi yapan eşik ve telleri tutmaya yarayan tel tutucusu vardır. Sap üzerinde, çeşitli kalınlıklarda olan misinadan bağlanmış perdeler ve tellere desteklik görevi yapan ikinci bir eşik, nihayetinde de telleri tutmaya ve akort yapmaya -düzenlemeye- yarayan kulaklar bulunur. Sazların bütün çeşitlerinde, ekseriyetle sap uzunluğu yani tekne ile birleşen yerden, saptaki eşığe kadar olan uzunluk; gövdenin uzunluğunun iki katından 12-13 yada 12-15 cm. daha uzundur. Sap uzunluğu kısaldıkça gövde ile sapın birleştiği yerdeki son perde gövde üzerine doğru gider ki; bu şekilde son perdede parmak basma işlemi güçleşir. Fakat sazın verdiği seste bir değişiklik meydana gelmez. Sazlar, *meşdan sazı*, *divan sazı*,

bağlama, tanbura ve *cura* adlarıyla sınıflandırılırlar. Bütün bunların yapıları aynı olmasına rağmen çalınış teknikleri, ufak değişiklikler gösterirler.

1 — Meydan Sazı: Gövde uzunluğu 50-60 cm. civarındadır. Sap uzunluğu ise yukarıda açıkladığımız şekildedir.

2 — Divan Sazı: Gövde uzunluğu 45-50 cm. kadardır.

3 — Bağlama: Gövde uzunluğu 35-40 cm. civarındadır.

4 — Tanbura: Gövde uzunluğu 30 cm. civarında ya da bağlama kadar olabilir.

5 — Cura: Gövde uzunluğu 15-25 cm. kadardır.

Saz üzerindeki teller çelikten yapılmış olup değişik kalınlıklar gösterirler. Bunlar sanayide milimlerle ifade edilirken, bizde çeşitli incelik ve kalınlıkları yönünden numaralarla adlandırılır. Şöyleki: en ince numara 15 olup en kalın numara 32 dir. 15 ile 32 numara arasında bulunanlar ise, 18, 20, 22, 24, 25, 28 ve 30 numaralardır. Sazlara takılan tellerin numaraları sazın büyüklük ve küçüklüğüne göre değişirler. Normal olarak saz boyu uzadıkça telin boyu da uzar fakat telin çapı kalına doğru gider. Yani curada ince numaralı, meselâ 15 numara tel kullanılmışsa, meydan sazında 32 numara kullanılması gereklidir. Bazı saz sanatçıları kendi bildikleri ya da arzu ettikleri usulde, sazlarında, bizim izah edeceğimiz şekle uygun olmayan tel numaraları kullanırlar. Teller fizik yönünden izah edilirse: ince tellerin titreşim sayısı daha fazla olduğundan meydana getirdikleri sesler ince olur. Kalın telin titreşim sayısı az olduğu için vereceği ses de o nisbette kalın olur. Aynı uzunlukta ve aynı kalınlıkta olan tellerin gerilmeleri eşit ise vereceği ses de eşittir. Eğer aralarında gerilim farkı var ise o zaman çok gerilen tel az gerilen tele nisbetle az titreşim yapacağı için daha ince ses verir. Gelecek yazımızda değişik sazlara takılacak tellerin sınıflandırılmalarından söz edeceğiz.